

Bilden överst: Det stora spinneriet i Kungsfors, Skene, 1919.

Läsvärt

FOTO LENNART MAGNUSSON

Bolaget som gjorde inslag i historiens väv

Med kamerans hjälp flyter **Då&Nu** ihop. För hundra år sedan var Borås Wäfveri en av stadens viktigaste aktörer. Nu lämnar företaget Borås bakom sig, skriver **Inger Dahlin-Ros**.

Borås var den stad i landet som växte snabbast under 1900-talets första hälft, Stockholm undantagen. Det var framför allt textilindustrins behov av arbetskraft som låg bakom expansionen.

Många var de ungdomar som lämnade naturhushållningen på landsbygden bakom sig. De kom till en stad där dragiga träkäkar dominerade i centrum, på Norrby, på Brodal, i Villastan och på Lugnet.

Fabrikerna, många uppförda av tegel, låg som på ett pärlband längs Viskan. Där reste sig också de många höga rykande fabrikskorstenarna. Och de nya industriarbetarna blev själva, genom sina löner, en förutsättning för den industriella utvecklingen.

När hyra och mat var betald hade fabriken arbetare ett visst, om än litet, konsumtionsutrymme. Fritiden var inte heller så stor. Den ägnades ofta åt någon av de många folkreläer som växte fram.

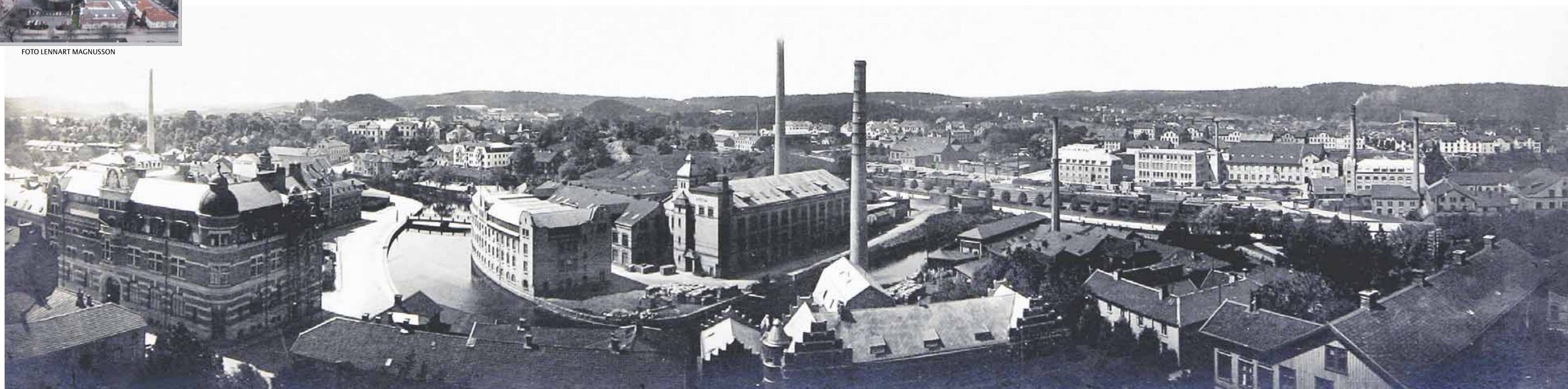
Man sågs på logen, som nykterhetsrörelsens lokaler kallades, eller i frikyrkan, eller kanske i Folkets hus. Borås första Folkets hus låg på Sturegatan, ungefär där Kulturhusets nedre entré är belägen. En annan billig sysselsättning var att "ströga", att gå Stora Brogatan österut till Öster Långgatan och därifrån söderut till nuvarande Södra torget. Nöjet bestod i att träffa bekanta.

En arbetares lön var inte hög. En väveriarbetare kunde tjäna 17 öre i timmen 1909. Med en veckoarbetstid på 68 timmar (!) blev lönen 11 kronor och 56 öre. Då kostade en liten lägenhet med ett rum och kök 7 kr och 50 öre i månaden. Den som köpte en blåblus fick lämna 1:25. För brännvinet betalades 90 öre litem. Räkna med att torrduvet fanns i ett skjul på gården och aldrig hade sett någon isolering. Det var iskalla besök i otan, innan det var dags att gå till fabriken.

ARBETSDAGARNA VAR LÅNGA, mycket långa och miljön i fabriken lämnade en hel del övrigt att önska. Frågan är vilket som gjorde mest skada, buller från maskinerna, bomullsdammet som yrde kring, eller tunga lyft.

Både unga män och unga kvinnor flyttade in till Borås. Majoriteten av män började arbeta i industrierna. På de tidigaste bilderna som vi har lånat ur Borås Wäveris arkiv, är det mest män och pojkar. Senare fotografier visar att många kvinnor också fann sin utkomst inom industrin. Många arbetsuppgifter försvann när produktionen moderniserades. Vem vet idag vad en flänsrullerska eller en slubberska gjorde, eller varför man hade en korsgarnscentrifug.

Fortsättning på nästa uppslag

Lilla bilden ovan: Den stora lagerbyggnaden bakom huvudkontoret täcker hela Viskaholmsområdet. Industrielandskapet längs Magasinsgatan har ersatts av parkeringsplatser.

Stora bilden: Från Carolikyrkans torn kunde man se hur Borås Wäfveri bredde ut sig över Viskaholm och Norrby.

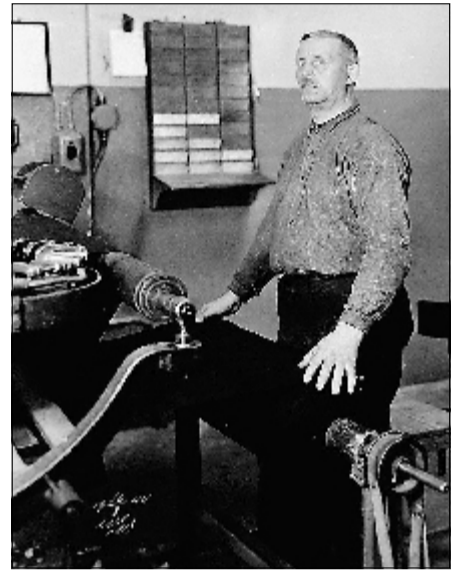
Namn: Rickard Alexius Steen **Ålder:** 52 år. **År i företaget:** 29 år **Yrke:** Gravyrarbetare.

Namn: Elis John Persson. **Ålder:** 47 år. **År i företaget:** 25 år. **Yrke:** Trådbrottstagare.

Namn: Hjalmar Leopold Johansson **Ålder:** 55 år **År i för:** 30 år **Yrke:** Merceriseringsmaskinskötare.

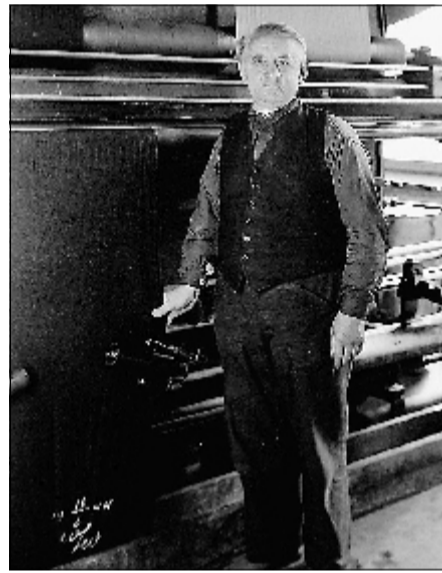
Namn: Gotthard Reinhold Wennberg **Ålder:** 59 år **År i företaget:** 34 år **Yrke:** Spannamsskötare.

Namn: Claes Blom **Ålder:** 66 år **År i företaget:** 33 år **Yrke:** Piprensare.

Namn: Hjalmar Börjesson **Ålder:** 76 år **År i företaget:** 28 år **Yrke:** Portvakt.

Namn: Albin Ragnar Englund **Ålder:** 62 år **År i f:** 25 år **Yrke:** Färgare, hängtorksarbetare.

Namn: Bror Reinhold Vinberg **Ålder:** 45 år **År i företaget:** 26 år **Yrke:** Crèpefärgare.

Namn: Tilly Charlotta Johansson **Ålder:** 51 år **År i företaget:** 30 år **Yrke:** Slubberska.

Namn: Oskar Gustafsson **Ålder:** 66 år **År i företaget:** 39 år **Yrke:** Trädgårdsmästare.

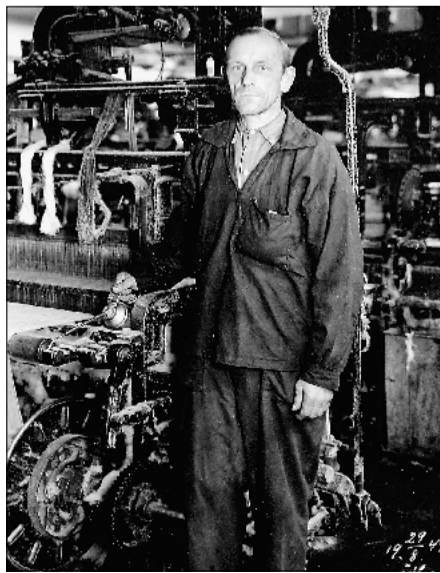
Namn: Emma Claesson **Ålder:** 67 år **År i företaget:** 51 år **Yrke:** Rullerska, städerska och biträde i stuvaffären.

Namn: Karl Johansson **Ålder:** 46 år **År i företaget:** 31 år **Yrke:** Knytare.

Namn: Johan Svensson **Ålder:** 62 år **År i företaget:** 25 år **Yrke:** Dressare.

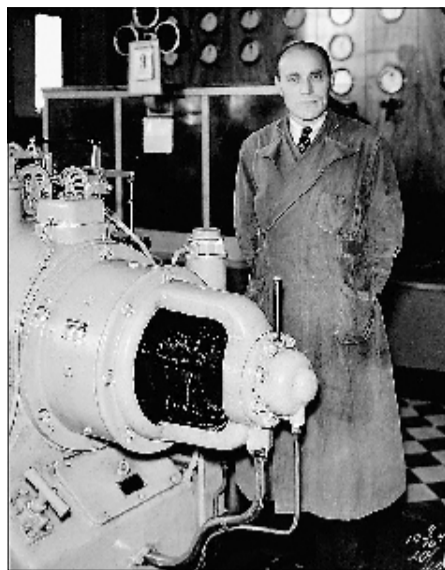
Namn: Valdemar Holmin **Ålder:** 53 år **År i företaget:** 34 år **Yrke:** Smörjare.

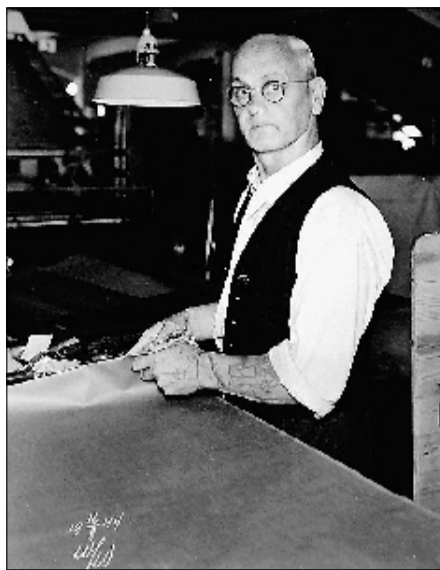
Namn: Gustav Edvin Eriksson **Ålder:** 57 år **År i för:** 37 år **Yrke:** Manglare, tvåleriarbetare.

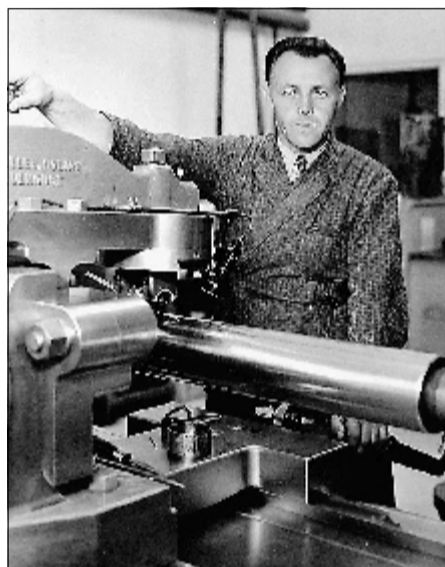
Namn: Johan Arvid Isaksson **Ålder:** 55 år **År i företaget:** 35 år **Yrke:** Förste man i ruggeri.

Namn: Harry Teofil Andersson. Ålder: 49 år.
År i företaget: 26 år. Yrke: Turbinkötare.

Namn: Arthur Rickard Ljunggren. Ålder: 59 år.
År i företaget: 33 år. Yrke: Laggare.

Namn: Nils Hilding Andersson. Ålder: 42 år.
År i företaget: 25 år. Yrke: Gravör.

Namn: Selma Andreasson. Ålder: 56 år.
År i företaget: 40 år. Yrke: Väverska.

Namn: Oskar Gustafsson. Ålder: 38 år.
År i företaget: 25 år. Yrke: Chaufför.

Namn: Signe Alfrida Rosberg. Ålder: 40 år.
År i företaget: 26 år. Yrke: Solverska.

Namn: Axel Öjersson. Ålder: 75 år.
År i företaget: 37 år. Yrke: Gårdskarl.

Namn: Hanna Hurtig. Ålder: 53 år.
År i företaget: 26 år. Yrke: Hjälpväverska.

”Borås Wäfveri blev något av en stad i staden, ett klassamhälle i miniatyr...”

Fortsättning från föregående sida

Den framväxande järnvägen sysselsatte också en del män. Under det tidiga 1900-talet fann unga kvinnor, vid sidan av industrin, sin utkomst i handelsbodas och som pigor.

Många av de nyinflyttade ungdomarna fann varandra och bildade familj. För att kunna fortsätta arbeta behövdes någon som såg till barnen. Andra blev tidigt änkor och änklingar när bomullsdamm och tuberkulos tog liv, även där behövdes hjälp med barnens tillsyn.

BORÅS WÄFVERI BLEV något av en stad i staden, en klassamhälle i miniatyr, där tjänstemännen – faktiskt nästan enbart män – lät fotografera sig och samla bilderna i ett grönt skinnalbum med guldtryck till direktören Axel Bergengrens 60-årsdag. Det var under tidigt 30-tal.

Familjen Bergengren var enligt den senare vd:n Lars Mauritzon en familj som månade om de anställda. Långt in i modern tid har anställdas barn kunnat söka stipendier för studier ur familjen Bergengrens fond.

– Företaget har alltid, på något sätt, varit lite före sin tid, säger Lars Mauritzon. Själv försökte han inom företaget slopa begreppen arbetare och tjänstemän. De ersattes av timavlönade och månadsavlönade. Dagens kollektivavtal håller dock fortfarande fast vid det gamla.

BORÅS WÄFVERI ORDNADE med barnomsorg för anställda både i Borås och Skene. Hemgården var det gemensamma namnet. Företaget ordnade till och med sommarkolonier för de anställdas telningar.

I kvarteret Järnbäraren, Norrby Långgata 39, lät bolaget 1920 uppföra ett dag- och natthem för anställdas barn. Huset innehöll fem sovsalar, leksal, badrum, tvättstuga och sköljrum vid sidan av en rad andra utrymmen.

Strax intill, i samma kvarter, byggdes ett stort hus med arbetarbostäder för bolagets anställda. Det var företaget som försäkra sig om arbetskraft i en stad som led av kronisk bostadsbrist fram till början av 1970-talet då tekokrisen slog till innan miljonprogrammets bostadsbyggande hunnit hejdas.

Järnbäraren fick 93 lägenheter, 103 rum, 32 kök och 61 kokvrår, wc och en stor modern tvättstuga i källaren. Hemgårdens första barnkullar hann bli vuxna innan Borås stad fick sin första barnkrubba, Mariagården som byggdes 1941.

En maskinellt utrustad tvättstuga var på 1920-talet ovanligt i anslutning till arbetarbostäder. Många Boråsfastigheter hade länge gamla tvättstugor där vittvätten kokades i stora kar som det eldades under. Även bolagets personal i andra delar av stan kunde för en ringa slant få sin smutstvätt hämtad vid dörren, tvättad och manglad/struken i Järnbäraren och levererad till dörren. Den servicen fungerade tills Järnbäraren revs för att ge plats för det nya Norrby.

UNDER AXEL BERGENGREN juniors tid växte företaget genom det vi idag kallar insourcing. Företaget ville inte vara beroende av andras spinnerier för att få tillräckligt med garn eller av andras beredningsverk. Först köptes färgeriet som hade anor från 1840-talet. När Kungsfors spinneri köptes fick företaget mer garn än man hade användning för på Wiskaholms. Därför byggdes väveriet i Kungsfors 1916–1919. Drömmen att själv kunna trycka sina textilier ledde till köpet av J F Vennerstens. Det som fortfarande saknades, produktion av lärfter, lakansvåg och domestiker hittades hos Norrby Nya AB som köptes.

De gamla fotografierna som BT har lånat ur Borås Wäveris arkiv är värdefulla tidsdokument. Företagets fastigheter har fotograferats, ofta med hela personalstyrkan uppställd utanför. Inför 75-årsjubileet 1945 fotograferades personal och trojännare, även pensionärer. Alla fotografier klistrades in i album med uppgifter om anställning. Brandskyddet i fabriken dokumenterades liksom arbetet i de olika enheterna. Till och med vaktstyrkan med hundar blev fotografens motiv och fick ett eget litet album.

NÄR BORÅS WÄFVERI lämnar Borås i månadsskiftet januari-februari 2007, skingras arkivet. Alla handskrivna böcker, cirka 200 lådor, har redan förts över till landsarkivet i Göteborg där också gamla kyrkböcker från Västsverige samlas. Fotoalbum, dokumentation genom företagets personaltidning kommer att skickas till Stadsarkivet i Borås, där Britt Carlson räknar med att hjälpa till med sorteringen.

Kanske blir det också i Stadsarkivet som fotografierna med Ingemar Johansson, Floyd Paterson, Josephine Baker, Maurice Chevalier och Louis Armstrong hamnar. ■

Fortsättning på nästa uppslag

”Vem vet idag vad en flänsrullerska eller en slubberska gjorde, eller varför man hade en korsgarnscentrifug...”

Kontoret på Wiskaholm ser med vidvinkelns hjälp enormt ut. Bilden är från 1918.

En av de tidigare gruppbilderna från Borås Wäfveri. Fotografiet är taget 1915.

Wäveribolaget var en stad i staden med eget brandförsvar och vakter.

Borås Wäfveri hade en egen vaktstyrka. Under andra världskriget tjänstgjorde fyra hundar med hundförare, Roy, Boy, Dick och Renja. Hundförarnas efternamn är Persson, Hellström, Claesson och Dahl.

På språng ut från fabriken – kan det vara brandövning?

Wäfveribolagets barnkrubba – notera personalens sköterskeliknande uniformer.

Borås Wäfveri – en lång historia

► Företaget Wiskaholm var ursprunget till Borås Wäfveri. Huset byggdes intill nuvarande Krokshallstorget 1859. Företaget gick i konkurs 1863.

1870 köps Wiskaholm av förläggarna P.A Åkerlund, A. Andersson och garverifabrikör Pettersson. Här börjar BW:s egentliga historia. Den 20 juli samma år fastställs bolagsordningen.

1880 Väveriet har 170 vävstolar och 98 anställda. Domestik, mollskinn, krafttyg och flanel vävs till ett värde av 500.000 kr.

1888 blir Axel Bergengren senior ensam ägare till bolaget.

1900 har företaget 400 vävstolar och tillverkar vävnader i bomull och halvulle.

1901 utses Axel Bergengren junior till disponent efter faderns död. Han inleder företagets första stora utvecklingsperiod. Färgeriet Müller och Just, vid nuvarande Grand Hotell köps. Samtidigt köps växelstolar som kan väva rutigt. Det blir högsta mode.

1904/05 Ett nytt väveri byggs på Viskaholm.

1906 Omsättningen har stigit till närmare två miljoner kronor.

1909 Timlönen för en väveriarbetare är 17 öre. Hyran för ett rum och kök var 7:50 i månaden. Arbetstiden var 68 timmar per vecka.

1914 Kungsfors spinneri AB i Skene köps. Åren 1916-1919 byggs ett nytt väveri med närmare 700 vävstolar i anslutning till spinneriet. Skene blir ett brukssamhälle.

1917 köps tryckeriet J.F. Vennerstens fabriksaktiebolag. Ägaren Axel Vennersten var en tid finansminister i Hjalmar Hammarskjölds regering.

1918 förvärvas Norrby Nya Aktiebolag, som väver domestik, handdukslärfter och lakansväv. Borås Wäfveri blir helt elektrifierat.

1919 Bolaget har 1.200 anställd. De spinner 1.700 ton garn på 70.000 spindlar, väver 230.000 styck väv på 1.676 vävstolar och bereder 350.000 styck. Försäljningen uppgår till 31 miljoner kr.

1920 Företaget startar "barnpensionatverksamhet", dvs ordnar barn tillsyn för de anställda i kvarteret Järnbäraren i Borås. Kvartret Järnbäraren, med dag- och natt-hem och 93 lägenheter, byggs på Norrby.

1928 En gemensam ångcentral byggs vid Magasinsgatan, den svarar också för en stor del av fabriken elbehov.

1945 Bolaget omsätter 40 miljoner kr. Bolaget har 2.800 anställda och börsintroduceras.

1947 tillträder Nils Hörstadius som bolaget vd, sedan Axel Bergengren avlidit.

1950 2.700 anställda – en minskning sedan 1945, men omsättningen har ökat till 71 miljoner kr.

1955 Fortsatt minskning, nu 2.515 anställda. Omsättningen fortsätter att öka, nu 82 miljoner kr.

1957 Christer Höglund ny vd för bolaget sedan Nils Hörstadius avlidit 1956.

1959 Wiskaholms gamla fabriksbyggnader rivs för att ge plats åt färdigvarulagret.

1961 Bortfallet av modetyger leder till satsning på bäddområdet. En fabrik byggs i Veddice för tillverkning av lakan och örngott. Företaget skänker Kungsforsparken till Skene köping.

1963 Företagets hittills största investering, beredningsverket på Ryda invigs. Byggekostnad exklusive

maskinpark 16 miljoner kr.

1965 Varusortimentet utvidgas med trikåväv. Värings Textilindustri förvärvas.

1967/68 går Mönlycke-Tuppen AB in i koncernen som helägt dotterbolag. Tillsammans med Gamlestadens AB bildas Linje Hemma AB. Beredningsverket byggs ut och tillverkningen i Mönlycke flyttas till Borås.

1969/70 Gamlestadens tillverkning flyttas till Wäfveribolaget.

1969 omsätter koncernen 147 miljoner kr, därav export 43 miljoner och antalet anställda är 2.170.

1970 Företagsdoktorn Ulf af Trolle, i BW:s styrelse, gör sin tidigare elev vid Handelshögskolan, Lars Mauritzon, som är anställd i företaget, till vd. Bolaget har stora problem, Beklädnadsklubbens ordförande Artur Svensson leder en utredning om framtiden för väveriet och spinneriet på Norrby. Förslaget är nedläggning, personalen erbjuds andra jobb. Tillverkningen koncentreras till Skene.

1971 Fackliga företrädare får ta plats i företagets styrelse, flera är innan det blir lag.

1972 Borås Invest bildas. Rörelsen förs över på dotterbolaget som får namnet Borås Wäfveri. Borås Invest utvecklar en aktieportfölj som på 80-talet är värd 300 miljoner kr.

1979 rivs ångpannecentralen på Magasinsgatan.

1985 Borås Wäfveri går in på börsen igen. Munksjö börjar bygga upp aktieportfölj, köper Borås Invest.

1988 Borås Wäfveri med Lars Mauritzon och Börje Unenge i spetsen får Design Management-priset.

1992 Bolaget köper Octanova med Strömman, Marks Pelle Väware, Lindomen färgeri och Marks & Kattens (garn). Färgeriet säljs till Borgstena och Strömman flyttas från Norrköping till Borås och Skene.

1993 Bygger upp sömnadsfabrik i Polen.

1994 Köper Jotex i Värnamo, "för att lära och vara med i distributionsledet"

1994/95 Köper inkrämet i Krenholm i Narva, Estland, som då hade cirka 5.430 anställda.

2000 Lars Mauritzon lämnar vd-stolen. Stannar ett år som bolagets ordförande.

2004 Kungsfors avvecklas.

2004 Jotex säljs till Redcat Nor-dic, Borås.

2005 Rydaverket läggs ned.

2005 Marks & Kattens säljs till AG Pehrson AB i Mölndal.

2005 Wiskaholm, säljs till Steen & Ström.

2006 Svenskt Konstsilke AB står inför försäljning eller avveckling. Planerna på att flytta produktionen till Narva har skrinlagts.

